

Kratki članci.

Sredovječno selo Prosik kod Solina.

Selo Prosik pominje se više puta u sredovječnim spomenicima. U glasovitom prijepisu notarskom, koji je učinjen na temelju nekog prastarog¹⁾ montanea poveljâ crkve sv. Dujma u Splitu god. 1338, pominju se i dobra, koja je baštinila nadbiskupska mensa od negdašnje zadužbine hrvatskih kraljeva, naime od crkve Gospe od Otoka u Solinu. U toj crkvi pokopana je god. 976. i njena utemeljiteljica, kraljica Jelena „majka sirota i udovica“, kako kaže njen natpis na grobu. Dakle u prijepisu iz god. 1338. ovo stoji: (Ommissis) Ima zemlja na istočnoj strani a počevši od mosta sve do zidova, počevši od rijeke sve do Kuka i od Kuka sve do Prosika²⁾.

God. 1301. dijele svoja dobra Stana i Dobrica, kćeri Lukana Spličanina, i tu spominju Prosik: „zatim zemlju kod Prosika blizu Solina“³⁾.

God. 1358. dobijaju splitski poslanici instrukcije, kakve granice će tražiti za Split i tu se spominje Prosik u formi: Prosih⁴⁾.

Splitski kronista Marinus a Cutheis (1348—1376) u svojoj „Historia Civium Spalatinarum“ donosi ovo o splitskom nadbiskupu Ugolinu de Mala Branca: „U Prosiku blizu Solina rijeke, na putu, koji je vodio u Klis, sagradi kuće sa velikim dvorom i tu dignu tvrđavu i sam glavom tu pribivaše danomice sa svima svojim domašnjima te nije puštao da Klišani i drugi išta na žao učine Spličanima“⁵⁾.

1) Transscriptum cuiusdam montanei antiquissimi. Cod. dipl. X. 394—95.

2) Est terra in orientali parte incipiente vero a ponte usque ad muros; incipiente a flumine usque ad Chien et de Chien usque ad Prasizo. — Cod. dipl. X. str. 395. pri dnu.

3) Item terrenum ad Prosez prope Salonam.

4) Cod. dipl. XII. 540 str.

5) Lucius, De regno Dalmatiae etc. str. 382 i Bulić, Krunidbena bazilika kralja Zvonimira: „In prasse prope flumen Salonae in via, quae tendebat Clissium, aedificavit domus cum magna Curia, et ibi fecit fortalitium et solus personaliter cum omnibus suis familiaribus manebat quotidie ibi, et nullam laesionem permittebat a Clissensibus et aliis inferre Spalatensibus“.

U reambulaciji dobara nadbiskupa splitskoga, koju je god. 1397. obavio biskup kninski Ladislav, po nalogu kralja Žigmunda, spominje se Prosik i sve što njemu pripada, kao posjed nadbiskupov. Tu se opisuju potanko i njegove granice ovako:⁶⁾ (Točka IX.) zatim selo u Prosiku sa njegovim zemljama, pašnjacima, pravima i pripadnostima, što se sve nalazi između ovih granica: to jest počevši od javnoga puta, kojim se ide iz Splita u Solin, pokraj zemlje samostana Sv. Stjepana pod borovima, blizu Splita, prema istoku, kako počinje Stinica, protežući se sve do zemalja Sv. Jurja Kliškoga, i onda po drugoj Stinici ravno pravcem po velikom brijegu sve do kamena zvana Kuk bez prekida uza zemlje zvane Vitaljina; zatim silazeći prema rijeci solinskoj bez prekida po brijegu sve do zida i onda ravno sve do rečene rijeke solinske prema mlinici Sv. Stjepana gore spomenutoga. Od spomenute mlinice, kako teče rečena rijeka solinska, sve od njezine obale, do mosta prije spomenute solinske rijeke; i od rečenog mosta i od iste obale pravcem sve do otoka Vranjica“.

Prosik se dakle u izvorima zove: Prasizo, Prosez, Prosich i Prasse.

Najispravnije ga piše instrukcija splitskih poslanika godine 1358.: Prosich—Prosik. A kako su nastala druga imena? Poznata je pojava, da su Latini naša imena uzimali prema našem lokativu ili akuzativu, a rijetko prema nominativnoj formi, To zato, jer su rijetko u govoru čuli ime mjesta u nominativu, većinom u akuzativu ili lokativu n. pr. idem u Prosik ili bio sam u Prosiku i slično. Za Prosik dogodilo se je, da su ga prozvali po našem lokativu, koji je u starom jeziku glasio: Prosicē (jat na kraju!). Vremenom od Prosice kušao je Latin učiniti nominativ prema svom znanju i od lok. Prosicē postali su nominativi Prosa—Prasa—Prase, ako tu nema udjela i nevještina prepisavača⁷⁾. Ime potječe odatle, što je kroz kamenitu kosu, nazvanu danas „Kunčeva greda“, prosječen put za Dioklecijanov vodovod. Ta „Kunčeva greda“ zagrađuje zemlje i danas zvane

⁶⁾ Item villa in Prasce cum suis territoriis, pascuis, jurisdictionibus et pertinentiis contentis infra has metas: videlicet incipiendo a via communi qua itur versus Salonam de Spaleto juxta terrenum monasterii S. Stephani de pinis prope Spaletum versus orientem sicut incipit Stiniza continuata usque ad terras ecclesiae S. Georgii de Clissio, et deinde per aliam Stinizam recto tramite per maiorem ripam usque ad lapidem vocatum Chien continuo contigua cum terris vocatis Vitalihna; et deinde descendendo versus fluvium Salonae continuo per ripam usque ad murum, et deinde per directum usque ad dictum fluvium Salonae versus domum molendini monasterii S. Stephani supradicti; et a dicta domo sicut currit dictus fluvius Salonae totum ab ejus litore ad pontem praedicti fluminis Salonae; et de ponte praedicto ab eodem litore recto tramite usque ad insulam Uranizae. Farlati, III. Sacrum III. 339 i dalje, gdje se nalaze obje reambulacije. — Da je Chien = Kuk, vidi Bulić, Car Dioklecijan, str. 24. i dr. P. Skok, Prilozi k ispitivanju hrv. imena mjesta III. str. 341—3.

⁷⁾ Tome se pojavu ne treba čuditi. Talijanski su vojnici učinili od našega Bribira — Biribiri, a od Đevrsaka (nom. Đevrske) — Ceriveschi (čit. Čeriveski).

Prosik sa sjeverne strane. Na zapad Kunčevih (Marinića) kuća i ispod Prosika danas se nalaze „Arapovci“, plodno polje u dolini između Kunčeve grede; u reambulatoriju 1397. spomenute „Stinice“.

Na današnjem Prosiku našao sam ovoga ljeta tragove negdašnjega gospodarstva. Na zemlji Mije Jurića reč. Colata u živcu kamenu izdubljen je tijesak za vino i to baš onakav, kakav je bio u običaju kod starih Rimljana i u Srednjem Vijeku. Još se vide kanali za vino, iza njih dvije rupe za drvene grede i pred njima u živcu kamenu isklesana posuda, gdje se vino slijevalo. Takav se tijesak nalazi u starokršćanskom groblju na Marnastirinama u Solinu, kod sv. Kuzme i Damjana u Gomilici i kod sv. Petra od Klobuka⁸⁾. Tuda se vidi i po koji krnjatak starih opeka.

I u Arapovcima (ime tursko kao i obližnji Karabaš) u jednoj poljskoj suhozidanoj kućici našao sam fragment mramornog rimskog stupa i drugog starinskog materijala. Očito je, da je tu bilo ljudsko naselje još u starorimsko doba, a u Srednjem Vijeku se nastavilo. Vrijedno je zabilježiti, da i dandanas zemlje s ove lijeve strane rijeke Jadrana, u Arapovcima, zovu seljani „Dvorine“, ali, začudo, ne znaju točno odrediti mjesto, odakle i dokle se prostiru te „Dvorine“. To daje slutiti, da je tu bio nekad dvor ili kula. I otok rijeke suprot ovim „Dvorinama“ zove se „Dvorine“.

A Cutheis kaže za nadbiskupa Ugolina de Mala Branca, da je stanovao u kuriji u selu Prosiku. „Villa“ mogu biti i same gospodarske zgrade i stanovi za kmetove i slugu. Tu mu je bila i kula. A da je zaista stanovao tu, vidi se i po pismu, koje šalje kanonicima splitskim, da ga čitaju svake nedjelje u stonoj crkvi s oltara. Pismo izopćuje iz crkve kastelane Bistrice u Livanjskom polju, jer su smetali nadbiskupove ljude u kupljenju desetine. Pismo je datirano u Prosiku. Prosik leži s lijeve strane rijeke Jadrana i sva su dobra nadbiskupska u Prosiku bila s lijeve strane, kako se vidi iz već navedenog opisa reambulacije iz g. 1397. kninskoga biskupa Ladislava.

Don Frane Bulić hoće, da je dvor nadbiskupa Ugolina bio u današnjoj „Gradini“, gdje je on otkrio zar krunidbenu baziliku Zvonimirovu⁹⁾. On se osobito pozivlje na riječi Cutheisa, da je dvor i tvrđa Ugolinova bila na putu za Klis.

Ja mislim, da se nikako nema tražiti taj dvor u Gradini, već baš u Prosiku. I dokazat ću.

Ponajprije naš izvor čisto i bistro kaže, da je Ugolino sagradio dvor u Prosiku: *In prasse prope flumen Salonae*. Zašto drukčije tumačiti riječi

⁸⁾ Za oblik onoga kod Solina vidi Bulić Fr., Po ruševinama staroga Solina. U Spomen-cvijeću, izd. od M. Hrv. 1900. str. 361.

Za onaj kod Sv. Petra i uopće rekonstrukciju starog tijeska, vidi Jelićev izvještaj III. gl. skupštine „Bihaca“ (Vjesnik hrv. arh. društva. — Nova ser. 1896./7. str. 148)

⁹⁾ *Bullettino* 1913. str. 4. i 5. — Krunidbena bazilika etc. str. 1.

nego ih sam autor navodi. Drugo je Prosik, a drugo Solin, a Gradina je u Solinu i to unutar gradskih zidova, pa zar bi autor one notice pretpostavio ime jednoga seoca slavnom imenu grada Solina, kad se i ista nadbiskupska stolica u ono doba zove solinskom, premda je od vijekova bila u Splitu? Sama Gradina je upravo na perimentalnim zidinama grada svojom istočnom stranom, i gotovo se dotiče glavnoga rukava rijeke Solina, kako priznaje i Bulić¹⁰⁾. Cutheis kaže *prope flumen*, blizu rijeke, a da je mislio na Gradinu, rekao bi: *iuxta flumen*, uz rijeku. Ni danas ni u prošlosti Prosik ni nadbiskupov posjed nije prelazio na desnu stranu rijeke. Prosik je danas i odmaknut od rijeke, jer između njega i rijeke stoje Arapovci, a nadbiskupov je posjed graničio baš obalom rijeke, što reambulatorij iz god. 1397. opetovano ističe. Neka se samo pročita već navedeni opis granica Prosika. Ugolino je sagradio kulu oko 1349., a godine 1397. još nadbiskup nema posjeda s druge strane rijeke, gdje se danas nalazi „Gradina“.

Dalje. Poznato je, da su se splitski kanonici parbili sa svojim nadbiskupom i sa samostanom Sv. Stjepana „sub pinis“ i za nekoliko objeda, a kako bi ti ljudi, koji i tako sitna prava ljubomorno čuvaju, dopustili, da nadbiskup diže kulu i dvor na njihovom zemljištu između zidina staroga Solina? Zemljište naime između zidina bio je posjed kanonika. Njima ga je darovao Andrija II. god. 1217.,¹¹⁾ a potvrdio im ga papa Honorije III. 28. jula 1220.¹²⁾

I sam prijepis starog montanea iz god. 1338. ističe, da su dobra nadbiskupova s lijeve strane rijeke Jader, kad stavlja naslov popisu imanja: „Territorium sancti Domnii, quod habet in campo Spalatensi, videlicet citra fluvium Salone, a onda u nastavku: Hoc est territorium sanctę Marię de Ottaz: Est terra in orientali parte incipiente vero i t. d., kako je prije navedeno u bilješci 2. za ime Prasizo¹³⁾. Tu je jasno citra t. j. „s ove strane“ — a citra za Splicane je lijeva obala rijeke, dok je Gradina na desnoj. Na lijevoj obali se po prijepisu nalazi i u ono doba Prosik.

Prosik dominira nad cijelim onim položajem te je tu izvrsno mjesto za obrambenu kulu. Tu se još nalaze tragovi i rimskog naselja, pa se je i sredovječno naselje tu lako moglo uspostaviti, kako se dogodilo i drugdje: kod Sv. Petra od Klobuka, u Rižinicama, Smoljevcu, kod Sv. Kuzme i Damjana u Gomilici.

¹⁰⁾ Krunidbena bazilika str. 2

¹¹⁾ Smičiklas, Cod. dipl. III. str. 160.

¹²⁾ S. m., Cod. dipl. III. str. 181.

¹³⁾ S. m., Cod. dipl. X. str. 394.

Napokon i samo ime „Dvorine“, koje obilježuje zemlje blizu Prosika, puti nas na nekakve dvore.

Don F. Bulić polaže jačinu dokaza na ono, da je kula Ugolinova bila zgrađena „na putu, koji je vodio na Klis“, no držim, da se tu nema misliti na današnji novi put za Klis, kod kojega se zaista nalazi Gradina. Ima naime drugi put, sredovječni, kojega se tragovi danas vide kao poljska oputina baš od starog rimskog puta kod Buljevih kuća pa put istoka, onda kroz Prosik i dalje podno Mosora iznad vrela rijeke Jadr. Ovim putem je jedino i mogla prolaziti koja četa kliških knezova, da hara splitsko polje, jer pitanje je, je li išao u ono doba put onuda, kuda ide danas državna cesta od kuće pok. Frane Grubića do Dioklecijanove kavan. A sve da je i bio tuda put, taj je vodio na mostove kod Gospe od Otoka, a ti su bili kulama utvrđeni, kako se vidi kod Jankove mlinice i dandanas. Bila bi dakle suvišna nova kula za obranu Splita, dok naprotiv je vrlo potrebna bila, da zaštiti kopneni prolaz za Split. Što danas nema traga kuli i zgradama, i to je dokaz, da nemamo tražiti kulu Ugolinovu u Gradini. Sam Farlati u noti kaže, da se ne vide tragovi ovim zgradama Ugolinovim. Don F. Bulić, da se ukloni ovome prigovoru, jer Gradina je još danas vrlo velika ruševina, koja svakome žestoko udara u oči, kaže, da Splicićanin, koji je izvješćivao Farlati-a, nije nigda bio u Solinu! Quod demonstrandum erat!

Što nema traga, lako se tumači. Ta tuda su se bili bojevi stotine godina s Turcima, dok nisu Turci protjerani iz Klisa u XVII. vijeku, i mletački general Foscolo dao razoriti sve stare kule i građevine, u koliko se je to moglo, da se ne bi povratili Turci i u njima se ugnijezdili. Tom zgodom nastradao je i solinski amfiteatar. Bilo za ratova, bilo ovom prigodom, Ugolinovi dvorci postradaše i tome se nije čuditi niti išta pre-judicira njihovu opstanku u Prosiku, što im nema traga. Šta više, kako čas prije istakoh, to je dobar dokaz, da nijesu bili u Gradini.

Kako se može zaključiti po prijepisu starinskog montanea iz god. 1338., Prosik je negda bio svojina crkve Gospe od Otoka i od ove crkve baštiniio ga je splitski nadbiskup. Prijepis naime navodi posjede nadbiskupove, pa kad će spomenuti Prosik i okolne zemlje, kaže: „Hoc est territorium sanctę Marię de Ottax. — Ovo je teritorij svete Marije od Otoka“ ¹⁴⁾.

I zaista je ovo zemljište u blizini Gospe od Otoka. Tuda se je dakle širila terra regia — kraljevska zemlja, koju je kraljica Jelena darovala

¹⁴⁾ Cod. dipl. X. str. 395.

benediktincima, čuvarima njezine zadužbine i groba. Nije li tu u Prosiku bila i villa regalis, koja je bila u blizini samostana i crkve Gospe od Otoka i kraljevskih mlinova? Ono ime „Dvorine“ ne sjećaju li i na dvorove hrv. kraljeva. Sanjarija? No mnoga sanjarija postaje i istinom. U neposrednoj blizini na Gospinu otoku nijesu se našli. Ako rekoh, ne posjekoh.

Lovre Katić.